

CEMİL MERİÇ'İN SOSYOLOJİ ANLAYIŞI

-Cemil Meriç's Conception of Sociology-

Kemaleddin TAŞ*

Özet: Cemil Meriç'e göre Batıda ortaya çıkan sosyoloji, temel olarak Batı toplumlarının meselelerini çözüme kavuşturmak amacıyla taşımaktadır. Dolayısıyla, Batılı sosyologların yapmış oldukları tespitleri, farklı bir toplumsal yapıya sahip olan Türk toplumu için de geçerli saymak doğru bir yaklaşım tarzı değildir. Bu bakımdan, sosyoloji alanında, kendi toplumumuzu anlamaya ve sosyal problemlerimizi çözmeye yönelik çalışmalar yapmamız gerekir.

Abstract: According to Cemil Meriç western sociology aims at solving the problems of western society. So, it's not a valid approach to consider that sociological maintenances in the west will be valid for Turkish society as well which have a different structure. Therefore, in sociology field it must be our primary priority to develop some specific patterns aiming at solving our own problems.

Hayatı ve Eserleri:

Ailesi Balkan Savaşı sırasında Yunanistan'dan Hatay'a göçen Cemil Meriç, 12 Aralık 1916 tarihinde Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde dünyaya geldi. Babası Mahmut Niyazi Bey, annesi Zeynep Hanımdır. Cemil Meriç'in bir-yedi yaş arası çocukluğu Antakya'da geçti. Babası, aynı şehirde Ziraat Bankası müdürlüğü ve sonra da mahkeme reisliği yaptı.

Babasının memuriyetten ayrılması üzerine Fransızların idaresi altında bulunan Reyhanlı'ya dönen Cemil Meriç, Reyhanlı Rüştüyesi'nde ilköğrenimini tamamladıktan sonra Antakya'ya gitti ve Fransız kültürü ağırlıklı eğitim veren Antakya Sultanisi'nde ortaokula başladı. Aynı yıl, yerel "Yenigün" gazetesinde ilk yazısı olan "Geç Kalmış Bir Muhasebe" adındaki makalesi yayımlandı. Antakya Sultanisi son sınıfta iken, milliyetçi tutumu, yayımlanan bir yazısı ve bu yazıda bazı hocalarına, onları yeteri kadar milliyetçi bulmadığı için sert çıkması sonucunda, ("Türk Genci", Yıldız, 5.7.1935) parlak bir talebe olmasına rağmen

* Dr., Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

ve mezuniyetine pek az bir zaman kala okulu terk etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine İstanbul'a gelen Cemil Meriç üniversiteye giremedi ve bir süre Pertevniyal Lisesi onikinci sınıfına devam etti. Bu sırada Nazım Hikmet ve Kerim Sadi ile tanıştı. Onlar için kendi imzasını kullanmadan, Gaston Jeze'nin maliye ile ilgili bir kitabı ile Stalin'in "Pratik ve Teori" adlı kitabını Türkçeye çevirdi.

Cemil Meriç, 1937'de İskenderun'a döndü ve bu ilçenin Haymeseki adlı köyünde dokuz ay kadar ilkokul öğretmenliği yaptı. Daha sonra İskenderun Tercüme Bürosu'na sınavla reis muavini oldu ve Türkçe basını Fransızcaya çeviren bir ekibin başında beş-altı ay kadar çalıştı. 1938 yılında Hatay bağımsız bir cumhuriyet olunca Türkiye'nin, sancaktaki idare amirlerinin Türk olması için Fransızlar nezdindeki girişimi sonucu, Fransızlar tarafından Aktepe'ye nahiye müdürü tayin edildi. Sadece yirmi iki gün süren bir memuriyet sonucu işine Hatay Valiliği'nden gelen bir telefonla son verildi. Bunun üzerine Reyhanlı'ya dönüp, Batı Ayrançı köyünde ilkokul öğretmenliğine başladı. Türk Hava Kurumu'nda sekreterlik, Belediyede katiplik gibi geçici görevlerde bulundu. 1939'da Hatay Hükümeti'ni devirmeye çalışmak suçundan tevkif edildi ve idam talebiyle yargılandı, iki ay sonra beraat etti. Bu sırada Hatay Türkiye'ye katıldı.

1940 yılında Cemil Meriç tekrar İstanbul'dadır. Yabancı Diller Okulu giriş sınavını kazanıp, burada iki yıl burslu talebe olarak okudu, iki yıl da Fransa'ya staja gönderilecekti. İstanbul'daki ilk yazısı "Honore de Balzac", "İnsan" dergisinde yayımlandı. İkinci Dünya Savaşı yüzünden Yabancı Diller Okulu öğrencileri Avrupa'ya gönderilemeyince, mecburi hizmeti olduğundan dolayı tayini 1942'de Elazığ'a çıktı. Cemil Meriç, Elazığ'a gitmeden az önce tarih ve coğrafya öğretmeni olan Fevziye Menteşoğlu ile tanıştı ve 19 Mart 1942 yılında Fevziye Hanım ile evlendi. Aynı yıl Elazığ Lisesi'nde Fransızca öğretmenliğine başladı. 1942-1943 yıllarında "Ayın Bibliyografyası" adlı dergide tercüme tenkitleri yayımlandı. 1943'de Elazığ Askeri Hastanesi'nce düzenlenen bir kurul raporuna göre, her iki gözündeki yüksek miyop nedeniyle askerlikten muaf tutuldu ve Balzac'dan bir çeviri olan "Altın Gözlü Kız" isimli ilk kitabı neşredildi. 1944-1947 arası, "Yurt ve Dünya", "Yücel", "Gün", "Amaç" gibi dönemin çeşitli dergilerinde, özellikle Fransız Edebiyatı ve düşüncesi üzerine incelemeler ve tercüme tenkitleri yazdı.

Cemil Meriç, Elazığ'daki öğretmenlik görevinden ailevi sebeplerden dolayı 1945 yılında ayrılmak zorunda kaldı ve İstanbul'a döndü. Aynı yıl bir oğlu dünyaya geldi, ismini Mahmut Ali koydu. Bu arada Balzac'dan "Otuzundaki Kadın" ve "Onüçlerin Romanı" adlı iki çevirisi çıktı. 1946'da kızı Ümit dünyaya geldi. Bu yıl içerisinde yine Balzac'dan "Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti"

adlı çevirisi basıldı ve sınavla İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne Fransızca okutmanı oldu. 1947-1953 yılları arasında "Yirminci Asır" adlı dergide çeşitli makaleleri yayımlandı. 1951'de Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne doktora öğrencisi olarak kayıt oldu. 1952-1954 yılları arasında, yabancı dil okutmanlığı görevinin yanında, İstanbul Işık Lisesi Fransızca öğretmenliğini de sürdürdü.

Cemil Meriç, ileri derecede rahatsızlık çektiği gözlerini 1954'de tamamen kaybetti. İstanbul'da birkaç başarısız ameliyat geçirdikten sonra ameliyatlara yurt dışında devam edilmesine karar verildi. Bu amaçla 1955 yılında Paris'e gitti ve birçok ameliyat geçirdi, fakat gözdeki yüksek tansiyon ve kanama yüzünden son ameliyatlara girilmedi, yurda dönmek mecburiyetinde kaldı. Bir daha ameliyat olmayacak ve artık hayatının sonuna kadar göremeyecektir. Bu yıl içerisinde Hatay'da oturan Zeynep Hanım'ı da kaybeden Cemil Meriç, jurnal tutmaya ve "Quinze - Vingt Geceleri" isimli bir roman yazmaya başladıysa da her ikisine de devam etmedi.

1948'de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kendisine verilen Victor Hugo'nun "Hernani" adlı piyesinin manzum tercümesi 1956 yılında Maarif Vekâleti'nin "Klasikler" dizisi arasında yayımlandı. 1963'ten itibaren düzenli olarak jurnal tutmaya başladı, "Mektuplar"la da zenginleşen jurnal, aralıklı olarak 1983 yılı ortalarına kadar sürecektir. 1963'de Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde, sosyoloji ve kültür tarihi dersleri vermeye başladı, bu dersler, çok düzenli olmamakla birlikte emekliliğine kadar devam edecektir.

Cemil Meriç'in ilk telif eseri olan "Hind Edebiyatı" 1964 yılında basıldı. Ertesi yıl "Dönem" ve "Çağrı" dergilerinde makaleleri çıktı. 1966'da Victor Hugo'dan, Mahmut Sait Kılıççı ile beraber manzum olarak çevirdiği "Marion de Lorme" yayımlandı ve Hugo'dan yapmış olduğu "Hernani" çevirisi ikinci kez neşredildi. 1967 yılında, makale yazmayı, "Yeni İnsan" ve "Hisar" dergilerinde sürdürdü ve "Saint-Simon İlk Sosyolog, İlk Sosyalist" adlı eseri basıldı. Aynı yıl, A.Meillet ile M.Lejeune'ün, Encyclopedie Française'deki bir yazısını "Dillerin Yapısı ve Gelişmesi" başlığı altında, öğrencisi Berke Vardar ile birlikte Türkçeye çevirdi. 1969 yılında "Sosyalizm ve Sosyoloji Tarihinde Pierre Joseph Proudhon" adlı bir çalışması ve ertesi yıl, 1968'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji dergisinde çıkan "İdeoloji" ile ilgili bir başka çalışması bir kitapçık halinde yayımlandı. Balzac'dan çevirmiş olduğu "Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti" adlı eser, 1973 yılında, ikinci defa, "İhtişam ve Sefalet" ismi ile gözden geçirilip, neşredildi.

1974'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransızca okutmanlığı görevinden emekli olan Cemil Meriç'in, "Bu Ülke" adlı eseri basıldı. Onu "Umrandan Uygarlığa" adlı telifi izledi ve bu eseri ile Türkiye Milli Kültür Vakfı'ndan "fikir dalında" ödül aldı. Aynı yıldan itibaren "Türk Edebiyatı", "Kubbealtı Akademi" dergilerinde ve "Orta Doğu" gazetesinde yazıları çıkmaya başladı. 1975'de "Bu Ülke" ilavelerle ikinci baskısını yaptı, aynı kitap 1976 yılında yine ilavelerle üçüncü defa yayımlandı ve "Hind Edebiyatı" adlı eseri, "Hind ve Batı" başlıklı bir bölümün de eklenmesi ile "Bir Dünyanın Eşiğinde" adıyla ikinci kez neşredildi. 1977 yılında "Pınar", "Köprü", "Gerçek" dergilerinde makaleleri çıktı ve "Umrandan Uygarlığa"nın ikinci baskısı yapıldı.

Cemil Meriç, "Mağaradakiler" adlı eserini 1978 yılında çıkardı. 1979'da "Bir Dünyanın Eşiğinde" üçüncü, "Bu Ülke" yeni ilavelerle dördüncü baskısını yaptı ve "Hareket" dergisinde de yazmaya başladı. 1980'de yayımlanan "Kırk Ambar" adlı telifi ile Türkiye Milli Kültür Vakfı Ödülü'ne layık görüldü. Yine bu yıl içerisinde Uriel Heyd'den "Ziya Gökalp, Türk Milliyetçiliğinin Temelleri" isimli kitabı Türkçeye çevirdi. Bu sırada "Millî Eğitim ve Kültür" dergisinde ve "Yeni Devir" gazetesinde makaleleri de çıkmaya başladı.

1981'de "Bir Faciyanın Hikayesi" adlı eseri basıldı ve Thornton Wilder'in "Köprüden Düşenler" adlı kitabını Lamia Çataloğlu ile birlikte İngilizceden Türkçeye çevirdi. Aynı yıl, Ankara Yazarlar Birliği Derneği tarafından "yılın yazarı" seçildi. 1983'de Maxime Rodinson'un "Batıyı Büyüleyen İslam" adlı eserini dilimize kazandırdı ve İletişim Yayınlarının çıkardığı "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi" ne makaleler yazdı. "Işık Doğudan Gelir" adlı eseri 1984 yılında yayımlanan Cemil Meriç, Ağustos ayında bir beyin kanaması geçirdi ve sol tarafına felç indi. Üç ay süren bir tedaviden sonra taburcu oldu. 1985 yılında "Bu Ülke" yeni ilavelerle beşinci kez basıldı ve "Kültürden İrfana" adlı eseri neşredildi. Ertesi yıl İletişim Yayınları'nın "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi"nde makaleleri yer aldı.

Cemil Meriç, 13 Haziran 1987'de, kendisini yatağa mahkum eden uzunca bir hastalıktan sonra yetmişbir yaşında vefat etti¹.

Şahsiyeti:

Cemil Meriç, hayatının büyük bir bölümünde sıkıntı ve zorluklar içerisinde yaşamıştır. "Hayatım bir trajedidir"² derken de ömrü boyunca peş peşe gelen

1 Cemil Meriç'in hayatı hakkında daha geniş bilgi için bkz. Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yay., 10. Baskı, İstanbul, 1995, s.7-70 (Haz. M.A. Meriç); Ümit Meriç Yazan, *Babam Cemil Meriç*, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul, 1994, s.5 vd.

acılarını ifade etmek istemiştir. Bu bakımdan belki de Cemil Meriç'in hayatını özetleyen en doğru kelime "ıstırap" tır³.

Çocukluk ve ilk gençlik yıllarında karşımıza; "yalnız", "tedirgin", "toplum ile uyuşamayan", "dışlanmış" ve "arayış içerisinde"⁴ bir Cemil Meriç çıkmaktadır⁵. Bu yalnızlık ortamında Cemil Meriç kendisine kitaplar ile dost olduğu bir dünya kurmuş ve toplumdan kendisini tecrit etmiştir⁶. Cemil Meriç'in bu yalnızlığını ve arkadaş çevresiyle iyi ilişkiler kuramayışını, çocukluk arkadaşı Kemal Sülker, o yıllara ait hatıralarla örnekleyerek anlatmaktadır⁷. Cemil Meriç lise yıllarının sonlarına doğru ruhunu huzura kavuşturacak yeni arayışlar içerisindeydi. Sığındığı ilk liman "Türkçülük" oldu. Daha sonra "Marksizm"e kucak açtı. Ama her iki düşüncede kendisini tatmin etmedi. Çünkü gerek Türkçülüğe ve gerekse Marksist düşünceye sahip olması, bir tefekkür çilesi ve bir araştırma mahsulü değildi⁸. Bu düşünceler yalnızlığın etkisiyle bir yere bağlanma ihtiyacından ortaya çıkmıştı⁹.

Kuşkusuz Cemil Meriç'in hayatındaki en önemli ıstırap noktalarından birisi ve belki de en önemlisi de, çocukluğundan beri rahatsızlık çektiği gözlerini henüz otuz sekiz yaşındayken tamamen kaybetmesidir. Hayatının anlamı "okumak" olan ve düşündüklerinin çoğunu henüz gerçekleştiremeyen Cemil Meriç için gözlerini kaybetmek büyük bir yıkım olmuştur. Karamsarlığa düşerek dünyaya küsmüş, intihar etmeyi bile düşünmüştür¹⁰.

Gözlerini kaybeden Cemil Meriç için artık yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde de yine aramaya, düşünmeye ve keşfetmeye devam etmiştir. 1960'lı yıllara kadar coğrafyasında Asya yoktur ve tecessüslerinin yöneldiği kutup Avrupa'dır¹¹. Bu tarihten sonra Avrupa'da dolaşmaktan bıkan, ruhunun susuzluğunu, ne Atina'da ne de Roma'da doyurabilen, şiirin, düşüncenin, imanın kaynak-

2 Cemil Meriç, *Jurnal*, İletişim Yay., İstanbul, 1993, C.II, s.49.

3 Cemil Meriç'in bu yönünü ele alan bir çalışma için bkz. Ergun Göze, *Üç Büyük Mustarap*, 2.Baskı, İstanbul, 1995.

4 Bkz. Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, Ötügen Yay., İstanbul, 1978, s.445-447.

5 Meriç, *Bu Ülke*, s.20. Meriç, *Jurnal*, C.II, s.249.

6 Meriç, *Bu Ülke*, s.21. Meriç, *Mağaradakiler*, s.445.

7 Bkz. Kemal Sülker, "*Bir Suçlamanın Öyküsü*", T.E.D., Nisan 1984, S.126, s.9,10.

8 Meriç, *Jurnal*, C.II, s.201.

9 Meriç, *Mağaradakiler*, s.445,446.

10 Cemil Meriç, *Jurnal*, İletişim Yay., 6. Baskı, İstanbul, 1995, C.I, s.390-392.

11 Meriç, *Mağaradakiler*, s.447.

larına çıkmak isteyen Cemil Meriç, Hind'i tanımış¹² ve Hind'in büyüdü dünyasının etkisiyle Asya düşüncesine yönelmiştir¹³.

1968'li yıllara kadar, insanlığın düşünce tarihini tavaf eden bir "şakirt" olduğunu ve düşünmekten ziyade, başkalarının neler düşündüğünü öğrenmeye çalışarak uzun süren bir çiraklık devresi geçirdiğini ifade eden¹⁴ Cemil Meriç, bu tarihten sonra Konya yolculuklarının birisinde, üniversiteli bir gençle arasında geçen konuşma sonucunda, bambaşka bir dünyanın varlığını hissetmiştir:

"Konya yolculuklarında ilk defa olarak başkasıyla temas ettim. Başkası, yani, kendi insanım. Kaderin karşıma çıkardığı genç ünivesiteli 'sen bizden değilsin' dedi. 'Sen biz değilsin!...' Evet, ben onlardan değilim. Ama onlar kimdi? Uçurumun kenarında uyanıyordum. Demek boşuna çile çekmiş, boşuna yorulmuştum. Bu hüküm hakikatin ta kendisi idi. Tanzimat'tan bu yana Türk aydınının alın yazısı iki kelimedede düğümleniyordu: Aldanmak ve aldatmak. Senaryoyu başkaları hazırlamıştı. Biz sadece birer oyuncuyduk. Nesiller bir ütopyanın kurbanı olmuşlardı...Avrupa'yu tanımak, gaflet. Avrupa'yu tanıyan, ülkesinden kopuyor. Bu lanet çemberinden nasıl kurtulacağız?"

Gerçeği görmek, hatayı sonuna kadar yaşamakla mümkün. Yiğın Avrupalılaştırken, aydınlar Türkleşmeli. Ve çalışmaya başladım. Spinoza kırkdört yaşında ölmüş. Nietzsche kırkdört yaşında delirmiş. Ben yolumu kırkdört yaşından sonra buldum"¹⁵.

Aradığı dünyasına kavuşan Cemil Meriç, bu noktadan sonra bir aksiyon adamı olarak Türk toplumu içinde yüklenmek istediği misyonu ve gerçekleştirmek istediği hedefleri ise şöyle sıralamaktadır:

"Bir çağın vicdanı olmak isterdim, bir çağın, daha doğrusu bir ülkenin. İdrakimize vurulan zincirleri kırmak, yalanları yok etmek, Türk insanını Türk insanından ayıran bütün duvarları yıkmak isterdim. Muhteşem bir maziyi, daha muhteşem bir istikbale bağlayacak köprü olmak isterdim, kelimeden, sevgiden bir köprü."

Türk-İslam medeniyeti ahlaka, feragata dayanan bir medeniyet. Gerçekleştirdiği değerler edebiyattan da, felsefeden de, ilimden de muazzez. Ben bu mazlum medeniyetin sesi olmak istiyorum. Korumak istediğim şâh eser: İnsanın ken-

12 Bkz. Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, Ötügen Yay., İstanbul, 1980, s.451.

13 Meriç, *Mağaradakiler*, s.448.

14 Meriç, *Jurnal*, C.II, s.208.

15 Meriç, *Mağaradakiler*, s.448,449.

disi. Tarihine vecidle eğildiğim bu büyük, bu gerçek,. Bu mert insanı Osmanlı yaratmış ve yaşatmış. Kendini tanımak irfanın ilk merhalesi. Düşünenin görevi, insanından kopan, tarihini unutan ve yolunu şaşırان aydınları irşada çalışmak: Kızmadan, usanmadan irşad. Gerçek sanat ayırmaz, birleştirir”¹⁶.

Sosyoloji Anlayışı:

Sosyolojik düşüncenin başlangıcı, geniş bir yorumla beşerî ilişkilerin ortaya çıkış tarihine kadar götürülebilir ise de, sosyoloji ancak XIX. yüzyılın başlarından itibaren bilimsel bir disiplin olarak kurulmaya başlanmıştır. Sosyoloji literatüründeki yaygın anlayışa göre sosyoloji ilminin kurucusu A.Comte'dur. Sosyolojinin bağımsız ve sistematik bir ilim olması yönünde ise; Durkheim, Marx, Pareto, Weber gibi isimlerin önemli yerleri vardır¹⁷.

Cemil Meriç yukarıda zikredilen klasik görüşün dışına çıkarak, sosyolojiyi Comte ile değil de Saint-Simon'la başlatır. Ona göre, gerçek mânâda sosyolojiyi Saint-Simon kurmuş ve Comte'un fikirlerinin oluşmasında ona hocalık etmiştir. Comte ise Saint-Simon'un “Sosyal Fizyoloji” diye adlandırdığı sosyolojiye isim babalığı yapmıştır¹⁸. Saint-Simon'u çağdaş Avrupa düşüncesinin temelini atan büyük bir düşünür olarak kabul eden Cemil Meriç, onun, düşünceye ve Batı düşüncesine getirdiği yenilikleri tanıtma gayreti içerisinde, “Saint-Simon İlk Sosyolog-İlk Sosyalist” adlı eserini kaleme alarak, ülkemizde büyük bir kesim tarafından pek ismi duyulmayan Saint-Simon'u ve görüşlerini açığa çıkartmak istemiştir. Gerçek anlamda sosyoloji, sosyalizm, pozitivizm ve endüstriyalizmin kuruculuğunu yapan Saint-Simon¹⁹ ile herhangi bir zümreye mensup olduğu için meşgul olmadığını belirten Cemil Meriç, entellektüel susuzluğunu gidermek²⁰ ve ülkemizin meselelerine ışık tutmak amacıyla olduğunu vurgular²¹.

Cemil Meriç, Saint-Simon'un yanında sosyoloji tarihinde önemli

16 Aynı kaynak, s.451,452.

17 Sosyolojinin tarihi gelişimi ve sosyoloji tarihindeki önemli sosyologların görüşleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, Bilgi Yay., 2. Baskı, Ankara, 1989; Pitirim A. Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, Çev. M.Raşit Öymen, 2. Baskı, C.I, İstanbul, 1975; C.II, Ankara, 1974; N. Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, 4. Baskı, İstanbul, 1989.

18 Cemil Meriç, *Saint-Simon İlk Sosyolog-İlk Sosyalist*, İstanbul, 1967, s.111-114.

19 Meriç, *Kırk Ambar*, s.451.

20 Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç İle Sohbetler*, Seyran Yay., İstanbul, 1993, s.236.

21 Meriç, *Kırk Ambar*, s.451.

sosyologlar arasında yer alan Comte²², Proudhon²³, Marx²⁴, Durkheim²⁵ ve Weber²⁶'in sosyoloji anlayışları ile ilgili düşüncelerini de, yazmış olduğu eserlerin bir çoğunda değişik bölümler altında ortaya koymuştur.

Sosyolojinin XIX. yüzyıl liberal Avrupa'sında sosyalizm ile birlikte doğduğunu belirten Cemil Meriç için, bu yönü ile sosyoloji ihtilalcidir. Diğer taraftan 1789'dan sonra sanayileşmiş ve sanayileşmemiş ülkeler olarak ikiye ayrılan dünyada, eski cemiyetten gelen değer yargıları üzerine kurulması yönüyle ise mâziyi yaşatmak ister²⁷. Yazara göre, Batıda sosyoloji; insanları şer kuvvetlere, yâni sosyalizm rüzgarına kaptırmamak, ihtilalin sarstığı düzeni burjuva rasyonalizminin rayına oturtmak ve Hıristiyan Batı toplumunu istikrara kavuşturmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Bu anlamda sosyoloji, mevcut düzenin müdafaasını üzerine alan yeni bir teolojidir²⁸.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan "bilimsel" Amerikan Sosyolojisi'nin amacı ise, Amerikan iş çevrelerinin mutlak hükümranlığını sağlamak ve Amerikan toplumunun, bir takım aksaklıklarına rağmen, dünyanın en mükemmel toplumu olduğunu ispatlamaktır²⁹.

İçtimâî ilimleri, haklılıklarını iddia etmek durumunda oldukları için birer ideoloji olarak gören Cemil Meriç, sosyolojiyi de bu kategori içine almaktadır. Ona göre sosyal realite sürekli olarak değiştiğinden dolayı, sosyolojide genel geçer kanunlar konamaz³⁰. Bu bakımdan sosyoloji ne kadar objektiflik iddia

22 C. Meriç'in Comte'un sosyolojisi ile ilgili görüşleri için bkz. Meriç, *Saint-Simon*, s.59-71

23 C. Meriç'in Proudhon'un sosyolojisi ile ilgili görüşleri için bkz. Meriç, *Kırk Ambar*, s.379-392.

24 C. Meriç'in Marx'ın sosyolojisi ile ilgili görüşleri için bkz. Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1993, s.123-126, 143, 146, 238, 239, 247, 389; Meriç, *Bu Ülke*, s.187; Meriç, *Saint-Simon*, s.96,104-107.

25 C. Meriç'in Durkheim'in sosyolojisi ile ilgili görüşleri için bkz. Meriç, *Sosyoloji Notları*, s.123-126.

26 C. Meriç'in Weber'in sosyolojisi ile ilgili görüşleri için bkz. Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Yay., İstanbul, 1977, s.18-21, 217-227; Meriç, *Bu Ülke*, s.185,186; Meriç, *Sosyoloji Notları*, s.346.

27 Meriç, *Sosyoloji Notları*, s.194.

28 Meriç, *Bu Ülke*, s.183.

29 Meriç, *Jurnal*, C.II, s.178.

30 Açıköz, s.28.

ederse etsin çok çabuk ideoloji olabilir. Sosyolojinin en önemli keşiflerinden biri; bir ideoloji olabileceğini kabul etmesidir³¹.

Sosyolojiyi, belli bir çağın ve medeniyetin müdafaa vasıtası olarak algılayan³² Cemil Meriç, bundan dolayı da, bütün cemiyeti kucaklayan bir sosyolojiden bahsedilemeyeceği, ancak bir “basamaklar” sosyolojisinin olabileceği fikrindedir³³. Onun için sosyolojinin en büyük sezişi, sosyal olayların plüralizmine inanmaktır. Bu doğrultuda bir sosyoloji yok, birçok sosyolojiler vardır³⁴.

Cemil Meriç, taraf tutmayan insanı, şahsiyeti felce uğramış insana benzeterrek, hiç kimsenin kendisi için önem taşıyan meseleler karşısında tarafsız kalamayacağı yargısını ortaya koyduktan sonra, tarafsız bir sosyolojinin de mümkün olamayacağını ileri sürmektedir. Bu hükme varma nedenini de sosyal ilimlerin relatifliği ile açıklamaktadır³⁵. Ona göre her sosyolog, bir dâvânın, bir dünya görüşünün adamıdır³⁶. Bundan dolayı da, sosyoloji ile uğraşan kimseler, insan olmaları hasebiyle bir takım kin ve sevgileri içlerinde taşımakta, sahip oldukları inanç ve değerler doğrultusunda belli hükümlere varmaktadırlar³⁷.

Cemil Meriç’e göre sosyoloji endüstriyel toplumun çocuğudur ve “kutsal” tanımamakla düşünceye hürriyet sağlamıştır³⁸. Bu bakımdan sosyolojinin ilk vazifesi “demistifikasyondur.” Yâni hakikati yalanlardan soyabilmektir³⁹. Sosyoloji, realiteyi bütün çıplaklığı ile inceleyebilmelidir ve bize “mağaramızı yıkmak” imkânını vermelidir⁴⁰. Sosyologun ilk vazifesi ise, bütün sosyal sınıfları dolaştıktan ve onları bütünüyle yaşadıkten sonra sosyal hayatı tasvir etmek olmalıdır⁴¹.

Cemil Meriç’in ifadesiyle Batıda sosyolojinin kurucuları ve temsilcileri, Hıristiyan Batı toplumunun meselelerini çözmek ve cemiyetlerini istikrara kavuşturmak amacıyla sosyoloji ile ilgilenmişlerdir. Bu bakımdan, başka bir dün-

31 Meriç, *Sosyoloji Notları*, s.210.

32 Meriç, *Mağaradakiler*, s.75.

33 Meriç, *Sosyoloji Notları*, s.246.

34 Aynı kaynak, s.266.

35 Aynı kaynak, s.19.

36 Aynı kaynak, s.109.

37 Aynı kaynak, s.20.

38 Aynı kaynak, s.193.

39 Aynı kaynak, s.192.

40 Aynı kaynak, s.127.

41 Aynı kaynak, s.210.

yanın ve medeniyetin çocuğu olan Batılı sosyologların bizim problemlerimize aydınlık getirmeleri mümkün değildir. Her toplum ve medeniyetin içinde bulunduğu ortam ve sahip olduğu değerler farklı farklı olduğundan, Batılı sosyologların yapmış olduğu tespitleri, Türk toplumu için de geçerli saymak yanlıştır ve kendi kendimizi aldatmaktır⁴².

Sosyoloji ile uğraşmanın tek faydasını, iliklerimize kadar işleyen ideolojileri bir dereceye kadar söküp atabilmek olarak ifade eden⁴³ Cemil Meriç, sosyoloji sahasında, kendi toplumumuzu ve medeniyetimizi tanımaya ve anlamaya yönelik çalışmaların yapılmasını arzu etmektedir.

Gerçekten de Batılı sosyologlar, Cemil Meriç'in yukarıdaki açıklamalarının da işaret ettiği gibi, genellikle kendi sosyal ihtiyaç ve problemlerine, kendi içtimâî bünyelerini gözönüne alarak bir takım çareler aramışlar ve bunlara istinâden bazı genel değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu gayet tabii bir hadisedir. Çünkü sosyologlar da her kişi gibi belli bir toplumun ve medeniyetin üyesidirler. Dolayısıyla da kendi sosyal meselelerine ilişkin çalışmalar yapmışlardır⁴⁴.

Batının önde gelen sosyologlarının, sosyolojik metoda uyarak, içinde buldukları toplumlara yönelik yapmış oldukları tespitler kendi toplumları açısından doğru olabilir. Ancak bu tespitleri, başka toplumlar için ve Türk toplumu için de geçerli saymak, bizi doğru neticelere götürmez. Bu bakımdan Mehmet Aydın'ın da ifade ettiği gibi, "Her kültür kendi sosyologunu, yahut psikologunu kendisi yetiştirmek zorundadır. Çünkü 'anlama' ve 'yorumlama', tamamen olmasa da, büyük çapta yaşamaya, içinde bulunmaya göre derinlik kazanır. Belli bir kültür içinde yetişmiş sosyal bilimci, öteki kültür ortamlarında yetişmiş meslektaşlarından elbette ki çok şey öğrenecektir. Çünkü başka türlü düşünmek ilmi zihniyetle bağdaşmaz. Fakat onun, kendine özgü bir takım yeni problemleri olacağı da bir gerçektir. Sosyal bilimci, her şeyden önce, içinde doğup büyüdüğü kültür ortamının tercihlerine göre hareket edecektir. Şimdi hangimiz kalkıp da Batının insan ve cemiyet telakkisininin, diyelim ki bir Sudanlı'nın veya bir Hintli'nin telakkisi ile her noktada çakiştığını iddia edebilir? Durkheim, Freud, Jung, Marx vs. bir kültüre, bir tarih şuuruna göre konuşmaktadırlar"⁴⁵. Bu bakımdan

42 Bkz. Meriç, *Mağaradakiler*, s.75; Bu Ülke, s.183.

43 Meriç, *Sosyoloji Notları*, s.253.

44 İzzet Er, "*İlahiyat Fakültelerinde Nasıl Bir Din Sosyolojisi Öğretimi?*", Ondokuz Mayıs Üniv. İlahiyat Fak., Yükseköğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu (21 -23 Ekim 1987), Samsun, 1988, s.246.

45 Mehmet S.Aydın, "*Beşerî İlimler ve Ahlâki Değerler*", Diyanet Dergisi, Temmuz - Ağustos - Eylül 1985, C.XXI, S.3, s.42.

bunların düşünceleri, Batılı olmayan toplumların özelliklerine sadece uzak kalmak ve çoğu defa ters düşmekle kalmamış, aynı zamanda, spesifik sosyolojik nazariyeler, bu cemiyetlerin bugün içinde buldukları pek çok problemi izah etmekte aciz kalmıştır. Meselâ, Batı Avrupa ülkelerindeki istatistiklere dayanan intihar ve intiharın sosyolojik sebebi ile ilgili izâhlar Pakistan, Endonezya, Mısır, Türkiye v.b. İslam ülkelerindeki intihar hadiselerini açıklayamaz. Aynı şekilde Totemizm, Taoizm, Hinduizm ve Hıristiyan kiliselerinin sosyal yapıları ile mezhebî görüş ve uygulamalarına dayanan genel tespitler, diğer toplumların, özellikle de müslüman toplumların dini strüktürlerini ve uygulamalarını izah edemez⁴⁶.

Şu bir gerçektir ki, tarihin seyri içinde akıp gelen görüşler, zamanla kendine özgü çizgileri olan bir "insan ve toplum felsefesi" oluşturmuştur. İşte Batı dünyasında kaleme alınan ve beşerî olan -Din ve İlim, Din ve Laiklik, Fert ve Toplum v.s. başlıklarını taşıyan- yüzlerce eser, çok kere böyle bir felsefenin ışığında kaleme alınmıştır. Bunda insanı şaşkırtacak herhangi bir husus yoktur. Şaşkırtıcı ve gayri tabii görünen husus, ilmî faaliyette Batıya bağımlı olan gelişme sürecinin gerisindeki ülkelerde yaşayan aydınların, söz konusu eserlerdeki bilimsel gerçekler ile "izm"leri iyiden iyiye ayırmaya gidmeden onları ilmî eserler olarak görmesi ve göstermesidir. Bu bağlamda yapılması gereken şey, yukarıda zikredilen bu tür düşünceleri, tenkitçi bir kafayla gözden geçirip, kendi kültür değerlerimizin ışığında yeniden formüle etmektir⁴⁷.

Sonuç olarak, Cemil Meriç'in sosyolojiye bakışımı ve sosyoloji ile ilgili görüşlerini tümüyle kabul etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Cemil Meriç'in ortaya koymuş olduğu fikir ve düşünceler birçok noktadan tenkit edilecek mahiyettedir. Ancak, Cemil Meriç'in, sosyoloji alanında Batıda geliştirilen çalışmaların Türk toplumunun meselelerine ışık tutamayacağı, bu bakımdan da kendi toplumumuzu açıklamaya ve anlamaya yönelik araştırmalar yapılmasının gerekliği yönündeki fikirlerine katılmamak elde değildir. Nitekim, Cemil Meriç'in bu anlayış doğrultusunda kaleme aldığı, Türk toplumunun tarihini, temel meselelerini, düşünce hayatına istikâmet veren mefhum ve şahsiyetleri açıklayan eserlerinin önemi de ortadadır.

46 Er, s.246,247.

47 Aydın, s.42.

KAYNAKÇA

AÇIKGÖZ, Halil, Cemil Meriç İle Sohbetler, Seyran Yayınları, İstanbul,1993.

ARON, Raymond, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alımdar, Bilgi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1989.

AYDIN, Mehmet S., "Beşerî İlimler ve Ahlakî Değerler", Diyanet Dergisi, C.XXI, S.3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1985.

ER, İzzet, "İlahiyat Fakültelerinde Nasıl Bir Din Sosyolojisi Öğretimi?", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Sempozyumu (21-23 Ekim 1987), Samsun, 1988.

GÖZE, Ergun, *Üç Büyük Mustarip*, Boğaziçi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul,1995.

KÖSEMİHAL, N.Şazi, *Sosyoloji Tarihi*, Remzi Kitabevi, 4.Baskı, İstanbul, 1989.

MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, 10.Baskı, İstanbul, 1995.

_____ *Jurnal*, İletişim Yayınları, C.I, 6. Baskı, İstanbul, 1995.

_____ *Jurnal*, İletişim Yayınları, C. II, İstanbul, 1993.

_____ *Kırk Ambar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980.

_____ *Mağaradakiler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1978.

_____ *Saint - Simon İlk Sosyolog-İlk Sosyalist*, Çan Yayınları, İstanbul,1967.

_____ *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1993.

_____ *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1977.

SOROKİN, Pitirim A., *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, Çev. M.Raşit Öymen, 2.Baskı, C. I, İstanbul, 1975; C.II, Ankara,1974.

SÜLKER, Kemal, "Bir Suçlamanın Öyküsü", T.E.D., S.126, Nisan 1984.

YAZAN, Ümit Meriç, Babam Cemil Meriç, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul,1994.